

IANCU FLONDOR (1865-1924). O VIAȚĂ ÎN SLUJBA DREPTĂȚII

Ștefan Purici

Anul 2004 se desfășoară sub semnul manifestărilor organizate cu ocazia marcării a unui semimileniu de la trecerea în lumea celor drepte a ilustrului conducător al Moldovei medievale – Ștefan cel Mare (1457-1504). În același timp, nu trebuie să uităm și alte date importante din istoria neamului, chiar dacă puțini se pot compara cu marele voievod român.

În anul 2004, în luna octombrie, se împlinesc 80 de ani de la moartea unui mare om politic al României Mari – Iancu Flondor (1865-1924), personalitate ce a lăsat urme adânci în istoria și viața politică a Bucovinei la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului trecut. În pofida prezenței sale extrem de active pe scena politică a Bucovinei, în ciuda contribuțiilor esențiale în procesul de emancipare națională a românilor din această provincie, Iancu Flondor nu a devenit încă subiectul unui studiu monografic, exegeții săi¹ limitându-se la niște prezentări fragmentare și, adeseori, subiective. O posibilă explicație a acestei stări de fapt ar fi complexitatea situațiilor în care a trebuit să acționeze acest lider politic, precum și modul în care a soluționat diverse chestiuni, adică prin respectarea strictă a unor principii politice și morale, mod care nu prea a fost agreat de oamenii politici din România de sub toate regimurile politice. Evident, cele patru decenii de comunism, când tematica bucovineană dispăruse practic din paginile publicațiilor științifice din țară, n-au fost deloc favorabile explorării arhivelor sau a presei „burgheze” din epoca lui Flondor spre a pune în lumină rolul unor personalități în construirea destinului național. În cele ce urmează, vom încerca să reliefăm faptul că Iancu cavalier de Flondor rămâne un model pentru generațiile de astăzi grație principiilor politice și normelor morale pe care le-a urmat și promovat, datorită abordării abile și oneste a unor situații complexe și a refuzului de a încheia compromisuri cu nedreptatea.

Iancu Flondor este descendentul unei vechi familii boierești, care a deținut dregătorii și a avut moșii în Țara de Sus a Moldovei. El s-a născut la 16 august 1865 la Storojineț, în familia boierului Gheorghe cavalier de Flondor (1828, Storojineț – 1.06.1892, Storojineț). Mama sa, Isabella von Dobrowolski-Buchenthal, provenea din Rogojești (? – 14.02.1890, Storojineț). Gheorghe era fiul lui Nicolai cavalier de Flondor, născut în Milie (1795-1864²) și căsătorit în Storojineț cu Ecaterina von Cârste, fiică a lui Teodor cavalier de Cârste și a Smarandei (născută von Ralli). Străbunicul lui Iancu, Constantin cavalier de Flondor (? – 7.01.1815), căsătorit cu Parascheva von Calmuțchi, era fiul lui Ioan Flondor, vornic de Câmpulung Rusesc, și a Nastasiei Arap (fiica sătrarului Gheorghe Arap și a soției acestuia, Alexandra, născută Buhuș, nepoată a postelnicului Dumitru Buhuș, strănepoată a hatmanului Alexandru Buhuș și străstrănepoată a marelui vistiernic Dumitru Buhuș). Străstrăbunicul său, Șerban Flondor, mare medelnicer (proprietar al satului Vășcăuți³), fusese căsătorit cu fiica serdarului Vasile Bainschi, a cărui soție era strănepoată a hatmanului Oreș. Tatăl lui Șerban, marele armaș Toader Flondor Albota (? – 1768) fusese căsătorit cu Mariuța Gherman, fiica marelui vornic Grigore Gherman și a soției sale, Kelsina (născută Tăutul, nepoată a marelui logofăt Solomon Barlaveanu)⁴.

Iancu Flondor era înrudit, prin sora tatălui său, Eufrosina (30.03.1826 – 16.01.1899), cu Gheorghe baron de Hurmuzaki (căsătoria având loc la 30 iulie 1844, la Storojineț), prin bunica sa, Ecaterina, cu boierii Cârste, iar prin frații și surorile bunicului său, cu familiile nobililor bucovineni Tăutul și Grigorcea.

În calitate de stăpâni ai unor moșii, nobilii bucovineni erau obligați să ia inițiativa construirii, în satele pe care le dețineau, a unor lăcașe de cult, în cazul în care nu existau deja biserici, să le întrețină și să le repare pe cele existente, precum și să înzestreze cu sesie preotul satului⁵. De numele Flondorilor este legată ctitorirea unor biserici în Hlinița (Adormirea Maicii Domnului, 1786) și Storojineț (Sfântul Gheorghe, 1888)⁶.

Originea etnică și statutul social ale familiei Flondor au condiționat o implicare activă în viața ținutului. Odată cu încorporarea părții de nord-vest a Moldovei în cadrul Austriei, în rândul capilor mazililor răzvrățiți din județul Cernăuți⁷ la 1780-1781 sunt pomeniți și frații Flondor⁸ (nu avem date privitoare la faptul care dintre fiii mazilului din Milie Ioan Flondor, fost vornic de Câmpulung Rusesc: Vasile, Ioan, Gheorghe, Dimitrie și Constantin, a fost direct implicat în mișcarea respectivă, dar nu excludem posibilitatea acționării în bloc a fraților Flondor). Nu întâmplător, unchiul lor, Toader Flondor (frate cu Ioan Flondor și Maria, căsătorită Cracalia), mazil din Hlinița, a obținut recunoașterea titlului nobiliar în anul 1789⁹, în timp ce frații Vasile, Constantin, Gheorghe și Dimitrie (Ioan murise, probabil, între timp) au fost înnobilați abia în anul 1796¹⁰.

Flondorii au susținut activitatea și inițiativele boierului Vasile Balș, căpitan al cercului* Bucovina (1792-1803), un sincer adept și promotor al iosefinismului¹¹ în provincia intrată sub sceptrul Habsburgilor la 1775. Spre exemplu, în anul 1797, răspunzând apelului lansat de Vasile Balș, boierul Gheorghe Flondor a recrutat voluntari în districtul Câmpulung Rusesc pentru apărarea hotarelor Bucovinei în fața pericolului reprezentat de insurgenții polonezi staționați în Moldova și raiaua Hotinului¹². Vasile Flondor, comisar ținutal în Câmpulung Rusesc, a sprijinit acțiunile de îngrădire a abuzurilor practicate de stăpânii de moșii din Bucovina, fiind amenințat de către adversarii lui Vasile Balș cu darea afară din serviciu¹³. Astfel, observăm că lupta pentru drepturile românilor și apărarea adevărului, dreptății și demnității au fost trăsături ce au particularizat familia Flondor încă cu mult timp înainte de nașterea lui Iancu. Tatăl său, Gheorghe cavalier de Flondor, membru al facțiunii federaliste (autonomiste), a mers pe aceeași linie, remarcându-se prin intervențiile sale în Dieta Bucovinei întru emanciparea limbii române¹⁴, prin refuzul de a participa la serbările organizate cu prilejul inaugurării Universității germane din Cernăuți¹⁵, prin contribuțiile sale la colecta destinată susținerii războiului de independență a României¹⁶, prin implicarea activă în realizarea programului Societății politice „Concordia”¹⁷ etc.

În familia lui Gheorghe și a Isabellei Flondor, Iancu era al doilea născut, având doi frați: Tudor (22.07.1862 – 23.06.1908) și Nicu (15.06.1872 – 1940 ?). Absolvind cursurile Liceului german din Cernăuți (bunicul său, Nicolai von Flondor, a fost unul din primii 24 de elevi¹⁸ înscriși în primul an de existență al acestei instituții înființate în capitala Bucovinei, în anul 1808), Iancu s-a înscris la Facultatea de Științe Juridice a Universității din Viena (promoția 1884), susținând, în 1894, doctoratul în drept¹⁹.

În viața politică a Bucovinei Iancu Flondor s-a implicat de la sfârșitul anilor '80 ai secolului al XIX-lea, făcând parte din gruparea politică a „tinerilor” români, alături de George Popovici, Grigore Filimon, Florea Lupu, Constantin Morariu, Zaharia Voronca ș. a. Acționând în paralel și, o anumită perioadă, neacceptați în rândul elitei politice românești, în timpul conflictului românilor cu guvernatorul Pace din anii 1891-1892, „tinerii” au fost cooptați în comitetul electoral²⁰ de către „bătrânii” lideri politici care se văzuseră amenințați cu pierderea pozițiilor în Dieta Bucovinei. Colaborarea s-a materializat în organizarea unei mari adunări politice a românilor în Cernăuți, la 7 martie 1892, care a decis coagularea tuturor forțelor politice românești într-un partid național „compact, reprezentat prin societatea politică «Concordia»”²¹. Istoriografii²² consideră această dată drept moment al creării Partidului Național Român din

* Kreishauptmann – șeful administrației ținutului (Bucovina constituia, din 1787, al 19-lea cerc administrativ al Regatului Galiției și Lodomeriei).

Bucovina. Structura respectivă urma să se întemeieze pe programul publicat cu un an mai devreme în paginile „Gazetei Bucovinei”²³. Chiar dacă, datorită implicării active a „tinerilor” în campania electorală, românii și-au atins obiectivele²⁴, încredințarea mandatelor aproape exclusiv reprezentanților „bătrânilor”²⁵ a condus la perpetuarea atitudinii moderate în rândul clasei politice conducătoare românești. Din acest motiv, „tinerii” au început să-i acuze pe membrii Dietei și ai Comitetului Țării de faptul că nu foloseau limba română în aceste foruri, preferând germana, și nu serveau românismul în măsura dictată de imperativele epocii²⁶. Astfel, ardeleanul George Bogdan-Duică, participant direct la viața publică a Bucovinei de la sfârșitul secolului al XIX-lea, aprecia că, în Dietă, nu națiunea română era reprezentată, ci „boierii” români²⁷.

Nemulțumiți de politica promovată de elita tradițională, de absența unor acțiuni ferme și de accentuarea disensiunilor între membrii conducerii societății „Concordia” și unii deputați ai Dietei și Parlamentului imperial²⁸, în contextul înființării unor comisii în vederea reorganizării Partidului Național Român, gruparea „tinerilor”, în frunte cu George Popovici și Iancu Flondor, s-a constituit, în anul 1897, într-un comitet cu scopul de a contribui la structurarea unui „partid național puternic”²⁹. Această facțiune – botezată ulterior drept Partid Poporal Național Român sau Partidul Național Radical Român³⁰ – a încercat să preia conducerea³¹ Partidului Național Român din Bucovina. Activizarea radicalilor s-a datorat faptului că reprezentanții marcantii ai grupării „tinerilor” – George Popovici și George Vasilco – au fost aleși, în ianuarie 1897, în Camera Deputaților³², iar ceilalți parlamentari români, Doxună Hurmuzaki, Ioan Țurcan, Ioan Lupul, cu state vechi în mișcarea națională, au susținut noua orientare, autonomistă. Organul de presă al partidului a devenit ziarul „Patria” (1897-1900), editat de transilvăneanul Valeriu Braniște³³.

Pe lângă radicalismul în viața politică și în atitudinea față de administrația provinciei, tânăra generație a urmărit, spre deosebire de „bătrânii” conservatori, să emancipeze masele românești (țărani, meseriași, intelectuali din lumea satelor și din orașe), conștientizând necesitatea formării unui suport social pentru derularea luptei contra tendințelor ce aduceau prejudicii întregii națiuni, pe de o parte, și pentru asigurarea unui sprijin mai larg tentativelor „tinerilor” de a prelua conducerea Partidului Național Român, pe de altă parte.

În vara anului 1898 conducerea PNR a adoptat „șapte rezoluții referitoare la noua organizație” a partidului pe principiul teritorialității și al antrenării la viața politică a unor categorii cât mai largi de cetățeni. Cu scopul de a scoate de sub tutela guvernului activitatea politico-națională a românilor, a fost propusă revigorarea societății „Concordia” și înființarea unor noi societăți politice în districtele Bucovinei³⁴. Partidul era gândit ca o asociație de societăți „politice, literare, culturale, economice și de credit”, funcționând autonom, dar urmărind drept obiectiv asigurarea condițiilor „de existență și dezvoltare liberă națională”³⁵. În iulie 1898, ziarul „Patria” își exprima încrederea că, pe lângă reorganizarea formațiunii, „elementele noi, aduse în fruntea vieții de partid, vor fi pătrunse de conștiința gravei responsabilități ce le incumbă și vor contribui din toate forțele lor, ca viața noastră națională să ia pe toate terenurile un avânt mareț, care va purta în sine garanția izbânzii”³⁶. Drept urmare, după retragerea lui Victor cavalier de Stârcea din viața politică, în fruntea Partidului Național Român a fost ales, în august 1898, Ioan Lupul, căpitanul țării, iar liderii „tinerilor”, Iancu Flondor și Modest Grigorcea au devenit vicepreședinți³⁷. Astfel, „boierul de la Storojineț” a pășit în prim-planul scenei politice din Bucovina, asumându-și de acum înainte responsabilitatea promovării intereselor provinciei și transformarea românului din supus austriac într-un cetățean conștient de interesele și obiectivele națiunii, într-un jucător activ al societății bucovinene multietnice.

În toamna anului 1898 Iancu Flondor a fost ales în Dieta Bucovinei, cu unanimitate de voturi, din partea Colegiului II al marilor proprietari (ca și George Vasilco, Nicolae Mustață și Iancu Volcinschi)³⁸. În cadrul acestui for reprezentativ Flondor a fost desemnat drept vicepreședinte al Clubului Român, grupare politică din care făceau parte 13 din cei 31 de deputați. În discursul său din cadrul ședinței de inaugurare a sesiunii Dietei Bucovinei, la 28 decembrie 1898, Iancu Flondor și-a asumat public obligația de a promova dreptul autohtonilor la

utilizarea limbii materne: „Voi lucra totdeauna într-acolo ca limba noastră să domineze nu numai în cameră, ci să fie întrebuințată și în actele oficiului”³⁹.

În această perioadă are loc un conflict deschis între conducerea PNR și guvernatorul Bourguignon, care a luat mai multe măsuri restrictive⁴⁰ împotriva presei românești și a persoanelor ce criticau activitatea administrației și pe cea a mitropolitului Arcadie Ciupercovici, susținător al guvernului. Confruntându-se cu măsurile de cenzură impuse publicațiilor românești, fapt ce nu permitea denunțarea publică a nedreptăților, „tinerii” au considerat drept oportun apelul la sprijinul maselor. În acest sens, la una dintre întâlnirile avute cu alegătorii din Câmpulung, în februarie 1900, Iancu Flondor și George Popovici, pledând pentru respectarea legalității și libertăților populației bucovinene, au susținut necesitatea combaterii „asiaticelor abuzuri electorale încuibate în țară și duse la perfecțiune de baronul Bourguignon”, respectarea autonomiei comunelor, îmbunătățirea sistemului școlar, înființarea băncilor populare etc.

Între timp, demersul deputaților dietali (între care se număra Iancu Flondor) și imperiali pe lângă contele Thun, președintele Consiliului de Miniștri al Austriei, din septembrie 1899, în care autorii arătau că administrația cernăuțeană i-a prigonit și împiedicat pe români de la orice progres cultural și național⁴¹, nu și-a atins scopul. În acest context, odată cu schimbarea guvernului central, la începutul anului 1900, „bătrânii” au inițiat tratative cu Bourguignon. În martie, boierii conservatori au părăsit PNR, fiind hotărâți să înceteze lupta cu autoritățile provinciale și imperiale și să încheie un „pact” cu guvernatorul, acest fapt conducând la suspendarea provizorie a activității partidului⁴². În esență, „pactiștii” n-au renunțat la rezolvarea marilor probleme ale societății românești din Bucovina, dar credeau că guvernatorul Bourguignon și autoritățile imperiale vor susține doleanțele românilor în urma colaborării dintre clasa politică și administrație. În vara anului 1900, „pactiștii” au întemeiat Partidul Conservator Român, în frunte cu Ioan cavaler de Volcinski⁴³.

Singurii deputați care nu au acceptat „împăcarea” cu baronul Bourguignon au fost George Popovici, Iancu Flondor și Ioan Țurcan⁴⁴. La 16 aprilie 1900, Iancu Flondor a anunțat că se retrage din conducerea ziarului „Patria”⁴⁵, preluat pentru moment de tabăra adversă, în timp ce articolul redacțional al amintitei publicații anunța „împăcarea” cu guvernul local și celelalte partide. Ruptura era cu atât mai dureroasă cu cât acest om politic investise sume considerabile în activitățile menite să stimuleze deșteptarea românilor bucovineni. Astfel, în aprilie 1900, el îi scria lui Valeriu Braniște, director al ziarului „Patria”, că în ultimii doi ani, pentru publicația respectivă, a cheltuit „4566 de florini”, în timp ce „toți ceilalți membri ai partidului, sau n-au cheltuit nimic sau cel mult suma de 50-100 florini”⁴⁶.

Constatând gravitatea situației, gruparea „tinerilor” a convocat în luna august 1900, la Cernăuți, la inițiativa lui Iancu Flondor și George Popovici, o adunare populară. Participanții (învățători, juriști, funcționari, clerici, țărani) au decis constituirea Partidului Poporal Național, președinte fiind ales George Popovici⁴⁷. Iancu Flondor a fost desemnat președinte al Comitetului Central al partidului, devenind șef al formațiunii după plecarea lui George Popovici în România⁴⁸, în anul 1901, în urma pierderii alegerilor, la începutul anului respectiv, pentru Consiliul Imperial din Viena.

În timpul campaniei electorale din vara anului 1900 și după alegeri, până la începutul anului următor, Iancu Flondor și PPNR au organizat numeroase adunări populare, au susținut o intensă activitate mediatică în ziarul „Deșteptarea”, precum și în Dieta Bucovinei, criticând dur activitatea guvernatorului Bourguignon, prezentat drept dușman și obstacol în calea dezvoltării națiunii române și demonstrând ineficiența compromisului încheiat între acesta și „bătrânii”. La 6 iulie 1901, Iancu Flondor a ținut, în Dietă, un discurs, în care specifica: „Astăzi domnii mei, a trecut mai mult decât un an și jumătate și din toate promisiunile câte le-ați primit de la prezidentul țării, nimic nu s-a împlinit. Dumnezeuastră n-ați primit nimic, decât cei 2500 florini mizerabili din fondul religios, drept subvenție pentru internatul de copile române. Și știți de ce a-ți primit acești bani? Pentru că rutenii primiseră, încă înainte de aceasta, sume duble. Din toate promisiunile date atunci de guvern, nici una nu s-a realizat. Pe terenul școlar domnește și azi

aceeași prigonire contra elementului românilor și pe toate celelalte terene sistemul practicat până atunci de către guvern a rămas intact”⁴⁹.

Baronul Bourguignon a răspuns la cuvântarea lui Flondor – în lipsa acestuia – caracterizându-i aprecierile drept manifestări ale unor „simptome patologice”. Flondor a dat un răspuns, apoi l-a provocat la duel pe baron, pentru lezarea onoarei. În cele din urmă, litigiul a fost soluționat pe cale amiabilă, în urma unei mediații⁵⁰.

În discursul său ținut în Dietă, Iancu Flondor a încercat să sublinieze că poziția „tinerilor” nu este una extremistă, una menită să conducă la subminarea principiilor democratice: „Partidul nostru poporal național nu e nici radical, nici roșu, nici intolerant, nici intransigent (neîmpăcat), nici toate câte ar voi cineva să-i zică. Principiul nostru programatic cel mai de frunte este toleranța absolută în privința confesională cât și în cea națională. Ceea ce combatem cu toată hotărârea și unicul lucru care-l împlinim este că nu admitem ca alte naționalități să se avânte pe contul și pe spinarea noastră. Și aceasta e sigur că doară noi românii nu voim să fim gunoiul cultural pentru alte naționalități”⁵¹. Liderul formațiunii a subliniat că nici problema tricolorului nu trebuie abordată de guvernanți drept o acțiune sfidătoare la adresa Curții de la Viena. Guvernatorul Bourguignon trebuia să conștientizeze faptul că românii din Bucovina își redescoperiseră demnitatea națională și doreau să-și fixeze individualitatea cu ajutorul simbolurilor considerate a fi specifice neamului lor. Astfel, adresându-se direct șefului administrației bucovinene, participant la dezbaterile Dietei, Flondor sublinia: „... culorile roșu-galben-albastru le privim drept culori naționale române (...), chiar și în caz că aceste culori ar fi identice cu culorile Regatului Român”⁵². Aceste cuvinte erau rostite în contextul în care bucovinenii vedeau că autoritățile habsburgice, devenite extrem de atente la manifestările naționale din cadrul imperiului⁵³ ce tindeau să se dezvolte în mișcări separatiste, căutau soluții pentru a împiedica proliferarea comportamentelor identitare în rândul românilor și a crea mijloace de presiune împotriva elitelor tradiționale prin sprijinirea altor etnii.

Pe lângă vexațiunile din partea reprezentanților guvernului, „tinerii” trebuiau să lupte și cu cei care nu susțineau cu suficientă fermitate interesele naționale, având de replicat și atacurilor, adeseori destul de virulente, din partea unor lideri români. Spre deosebire de Iancu Flondor, fostul său coleg de partid, Florea Lupu, deputat în Consiliul Imperial, susținea: „Românii bucovineni trebuie să înțeleagă odată că nu mai au nici un drept a purta tricolorul pentru că nu sunt în stare a dovedi îndreptățirea lui, din contra orice luptă pentru tricolorul național este o luptă contra morilor de vânt”⁵⁴. În urma unui articol calomnios la adresa lui Flondor, publicat de Florea Lupu în ziarul „Bukowinaer Post”, în octombrie 1901, liderul Partidului Poporal Național l-a provocat la duel. Florea Lupu nu a ridicat, însă, mânușa, motivând că în codul penal duelul este considerat o crimă și că, în calitatea sa de judecător, nu poate aproba asemenea acțiuni⁵⁵.

Între timp, conservatorii s-au convins de lipsa de perspective a pactului încheiat cu guvernatorul, denunțând, în ianuarie 1902, înțelegerea cu Bourguignon⁵⁶ și deschizând calea apropierei de „naționali”. În iunie 1902, reprezentanții celor două partide românești au căzut de acord să coopereze politic, păstrându-și individualitatea organizatorică. Organismul comun de conducere (dirigența) a fost constituit din câte cinci reprezentanți din partea fiecărui partid, printre persoanele desemnate din partea PPNR numărându-se și Iancu Flondor⁵⁷.

Totuși, pe scena politică bucovineană se afirmă noul curent politic democrat, al cărui lider a fost Aurel cavaler de Onciul⁵⁸. Înscris în mișcarea generală de reformare a societății austriece, acesta s-a folosit de principiul luptei de clasă în atacurile virulente lansate la adresa principalilor adversari politici⁵⁹, conservatorii și naționali. Cele mai multe l-au vizat pe Iancu Flondor, care s-a opus ferm prevederilor proiectului de reformă electorală înaintat Dietei de către reprezentanții Alianței Liberale (înființată în vara anului 1903, de către Aurel Onciul, Nicolae cavaler de Vasilco și Beno Straucher). Din cauza faptului că documentul fusese prezentat de către evreul Beno Straucher, adversarii săi „democrați” au încercat să atribuie opoziției lui Flondor nuanțe antisemite⁶⁰. S-a insinuat și faptul că paternitatea asupra articolelor *Rumänian und Juden* (Românii și evreii) și *Zur Abwehr* (Pentru apărare), publicate în periodicul cernăuțean

„Bukowinaer Journal”, ar fi aparținut conducătorului Partidului Poporal Național. Comisia constituită și dezbaterile deputaților din Dieta Bucovinei aveau să evidențieze falsitatea acestor afirmații, scopul lor fiind doar compromiterea lui Flondor (declarația redactorului Max Reiner privind atribuirea articolelor incriminate fusese obținută contra unei sume de 1000 de coroane⁶¹).

Atacurile la adresa „naționalilor” au continuat și în prima jumătate a anului 1904. În competiția electorală din vara aceluși an, românii au intrat cu forțele risipite în trei formațiuni politice (conservatori, naționali și democrați). Speriindu-se de acuzele referitoare la lipsa de loialism a membrilor PPN și la iredentismul lui Iancu Flondor, conservatorii au renunțat la alianța încheiată în 1902. Liderul naționalilor s-a pomenit atacat în continuare de democrați, dar sprijinul de care s-a bucurat anterior se spulberase. La mijlocul lunii iunie 1904, Iancu Flondor s-a văzut nevoit să-și prezinte demisia: „Divergențele vederilor politice care s-au furișat în rândurile Partidului Poporal Național și apatia membrilor partidului în campania electorală actuală, față cu pericolul ce ne amenință din partea agenților internaționali (Freisinnige Vereinigung*) mă silesc să renunț la conducerea partidului și să mă retrag din el”. Tot atunci, constatând imposibilitatea promovării proiectelor sale politice în urma situației de tensiune și de neîncredere „existentă între marii proprietari și națiunea română, provocată în țară prin inamicii românilor”, în ședința din 17 iunie a Comitetului Executiv al marii proprietăți române Flondor și-a depus demisia din această structură, declarând că nu intenționează să mai candideze pentru un nou mandat⁶² în Dieta Bucovinei⁶³. Spargerea alianței, retragerea lui Iancu Flondor de la conducerea naționalilor și refuzul său de a candida au avut efecte negative asupra scorului electoral al partidului, care nu a reușit să intre în dietă, determinând autodizolvarea, în noiembrie 1904, a PPN și încetarea apariției organelor sale de presă – ziarelor „Deșteptarea” și „Deșteptarea Poporului”⁶⁴.

Retrăgându-se din viața politică, „boierul de la Storojineț” a refuzat să participe și la manifestările de la Putna, din 2 iulie 1904, prilejuite de împlinirea a 400 de ani de la moartea voievodului Ștefan cel Mare. Gestul său a avut aceeași motivație: Iancu Flondor nu putea să accepte compromisul cu cei care loveau din toate puterile în românii din Bucovina. Aflând că la serbare au fost invitați „și deputații ruteni Pihuleak, Nekolay Wassilko și trădătorul neamului nostru Florea Lupu, m-am revoltat adânc, îi scria Iancu Flondor unchiului său, Doxuță Hurmuzaki**”. Persoanele numite sunt – abstrăgând de la deplasarea lor socială – cei mai notorici, mai aprigi și mai detestabili dușmani ai neamului nostru și prin urmare a[i] memoriei lui Ștefan cel Mare, a căror atitudine politică și particulară a avut drept urmare excluderea respectivilor de la toate și cele mai neînsemnate petreceri naționale (...) Procedeu comitetului în privința invităților amintite reduce festivitatea aceasta la o farsă și constituie pentru fiecare român de bine o lovitură brutală în sentimentele cele mai sacre”⁶⁵. Conduita politică a lui Iancu Flondor a fost determinată profund de moralitatea sa ireproșabilă.

Între timp, Alianța Liberală nu a supraviețuit testului vieții. Odată formând majoritatea în Dietă și ajungând să soluționeze chestiuni economice și sociale concrete, neîncrederea în celălalt și interesele fiecărei grupări în parte s-au făcut resimțite. Disputele democraților cu „tinerii” ruteni în jurul funcției de președinte al Băncii Țării au condus la denunțarea alianței și la apropierea deputaților democrați Aurel Onciul, Florea Lupu, Teofil Simionovici, Tit Onciul, Alexandru Buburuzan de conservatorii români. Conservatorii și democrații au reconstituit, la 17 iulie 1905, Partidul Național Român⁶⁶, având ca președinte pe Modest Grigorcea și vicepreședinți pe Vasile Găină, Simion Ciolac și Grigore Halip. Partidul s-a reconstituit fără participarea naționalilor care nu erau reprezentați în Dietă și în Consiliul Imperial.

A existat, însă, intenția de a-l readuce pe Iancu Flondor pe scena politică a Bucovinei. În acest scop, la 2 noiembrie 1905, Aurel Onciul și Florea Lupu au efectuat o deplasare la Storojineț⁶⁷, însă Iancu Flondor nu putea accepta propunerile de împăcare ale persoanelor care,

* Alianța Liberală.

** Baronul Eudoxiu Hurmuzaki, ocupându-se de organizarea comemorării a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare, a fost acuzat de democrați de lipsă de loialism față de statul austriac și de iredentism.

prin acțiunile lor incorecte și murdare, determinaseră retragerea din viața publică. Fostul lider al PPN nu a agreat nici proiectul foștilor săi colegi (regruparea forțelor în jurul ziarului „Apărarea Națională”⁶⁸, 17 octombrie 1906 – 29 septembrie 1908), apreciindu-l drept păgubitor cauzei unirii românilor din Bucovina în cadrul unui singur partid. Astfel, într-o scrisoare adresată lui Nicolae Iorga, la 13 octombrie 1906, Iancu Flondor a dezaprobat „apariția jurnalului «Apărarea Națională» ca un pas precipitat și, tactic, neoportun în mandatul de față”, privind, însă, apariția periodicului „ca un strigăt de disperare”⁶⁹ al unor oameni care nu mai puteau accepta eșecurile pe care le înregistrau românii de pe urma disensiunilor existente la nivelul propriei clase politice.

Ineficacitatea acțiunilor reprezentanților celor trei curente românești și dificultățile social-economice prin care au avut de trecut bucovinenii în anii 1907-1908 au condiționat o nouă tentativă de apropiere între conservatorii și democrații ce se aflau concentrați în Partidul Național Român și naționali („apărăriști”). Platformă potrivită de unificare a fost considerat programul creștin-social, lansat la Viena, la începutul anului 1908, de dr. Carl Lueger⁷⁰. După ce, la 10 octombrie 1908, conducerea PNR a semnat cu gruparea „apărăristă” o declarație privind principiile de fuzionare, o delegație reprezentativă s-a deplasat, în ziua următoare, la Storojineț. Aurel Onciul i-a adresat lui Iancu Flondor următoarele cuvinte: „Iubite Iancule! În vremea de grea cumpănă, noi, solii tuturor vârstelor, tuturor păturilor și tuturor năzuințelor românești din țară, venim la tine ca să te rugăm dintr-o gură, ca să părăsești singurătatea-ți de până acum și să reintri iarăși în războiul politic. Știm că războiul acesta la timpul său ți-a făcut mult amar, dară soarta îți dă satisfacția cea mai splendidă, pentru că azi întregul neam românesc te cheamă să i te pui în frunte ca să-l mântuiești. În ferma nădejde că vei urma chemării acesteia, noi, care până ieri ne sfâșiam întreolaltă, ne-am dat frățeste mâna și am uitat cele trecute. Uită-le și tu și în dragostea-ți nemărginită pentru neamul tău, calcă-ți pe inimă și întărește legătura care numai tu poți să o faci trainică. Din inimă curată și sinceră întregul nostru popor te roagă: fii căpitanul nostru și ne du la izbândă. Dumnezeu să te ajute”⁷¹. Apelul prezentat de Aurel Onciul este o dovadă clară a faptului că Iancu Flondor era la acea vreme liderul politic de necontestat al românilor bucovineni.

În consecință, la 19 octombrie 1908, la Cernăuți, a fost convocată o Adunare Națională care a aprobat „împăcarea” partidelor românești și a decis reunirea tuturor în cadrul Partidului Creștin Social Român din Bucovina⁷².

Iancu Flondor a fost ales în fruntea formațiunii fără a fi fost prezent la această întrunire. Absența sa a provocat multe nedumeriri și a oferit motivul lansării unor zvonuri ce puteau aduce prejudicii partidului. În această situație, la 17 decembrie 1908, „boierul de la Storojineț” a dat publicității un comunicat în care explica modul în care a acceptat șefia PCSR și specifica faptul că după îndeplinirea condițiilor politice impuse membrilor fostului partid democrat se va situa în fruntea partidului unit. Drept urmare, la 31 ianuarie 1909, Dirigența partidului, aflată sub conducerea vicepreședintelui Cornel Homiuca, a luat act de modificările introduse în statutul PCSR, precum de acordul intervenit între democrați și naționali și între deputații români și Partidul Creștin Social, constatând că au fost îndeplinite condițiile formulate de Iancu Flondor și că acesta își poate prelua atribuțiile de președinte al formațiunii⁷³. Tot atunci PCSR din Bucovina și-a schimbat numele în Partidul Român, păstrându-și statutul și organizarea, iar conducerea partidului a devenit comitet național.

La 7 februarie 1909, Iancu Flondor reintră în viața politică, ca șef al Partidului Român⁷⁴, avându-i ca vicepreședinți pe Aurel Onciul, Zaharie Percec și Mihai Boca⁷⁵. Urmând linia promovată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, noua conducere a urmărit antrenarea țărânimii române din Bucovina în lupta politică. Astfel, în aprilie 1909 Iancu Flondor a pornit în fruntea a 600 țărani sosiți din Mahala, Ostrița și Buda, pentru a cere baronului Regner-Bleyleben, guvernatorul Bucovinei, anularea contractului de arendă încheiat de Fondul Religionar Ortodox cu Stammler, pentru moșiile din Mahala⁷⁶.

Totuși, dificultățile de ordin politic și social nu au întârziat să se manifeste. În domeniul economic, românii au suferit un mare eșec cu Centrala Băncilor Raiffeisiene. Iancu Flondor, în pofida eforturilor unor oameni politici de a-l implica în această afacere, a evitat să gestioneze

criza. El conștientizase dimensiunile dezastrului cauzat de fraudele și administrarea păguboasă a conducerii Centralei (în special de Florea Lupu) și nu a dorit să fie legat pe nedrept de abuzurile săvârșite de alții. Această dezangajare a provocat noi adversități în rândul liderilor partidului, constituind, ulterior, unul dintre motivele retragerii lui Flondor din viața politică.

Deși PCSR din Bucovina, devenit apoi PR, își propunea să mențină unitatea, să combată fracționarismul politic pentru triumful cauzei, aceste obiective s-au dovedit a fi greu de atins în campania electorală din 1911, pentru Parlament și pentru Dieta Bucovinei. Atunci românii s-au găsit, din nou, împărțiți. Cauza neînțelegerilor ivite între cele trei grupări ale partidului a fost disputa pentru distribuirea mandatelor. Din cauza disensiunilor interne Iancu Flondor a demisionat din nou, motivându-și gestul într-o scrisoare adresată lui Aurel Onciul la 7 noiembrie 1910: „Stimate d-le președinte! Discordia și lupta între Frați, care au cauzat neamului nostru în Bucovina în ultimul deceniu multe și dureroase scăderi consumând cu desăvârșire puterile Românilor și războiul lor contra deznaționalizării, încep din nou a se încuiba în rândurile noastre. În fața acestor împrejurări de tot triste îmi este peste putință a răspunde pentru viitorul neamului românesc în Bucovina și trebuie cu inima întristată să mă retrag de la conducerea partidului național”⁷⁷. Tentativa lui Aurel Onciul de a-l readuce în fruntea partidului nu a avut sorți de izbândă: „Regret. Nu pot primi, i-a telegrafiat Flondor lui Onciul. Sunt hotărât să nu mai iau parte activă la politică până când nu mă voi desface de afacerile cu fondul”⁷⁸. Nicu Vasilovschi, participant la ședința Comitetului Național din 21 noiembrie 1910, în cadrul căreia Onciul a dat citirii telegramei citate, a ținut să sublinieze că „dl Flondor e mult prea cinstit decât ca numele său bun să fie implicat în niște certe** urâte, de felul acesta (...) fără Flondor însă, nu poate fi nici vorbă în țară de organizație solidă, de înțelegere și de putere românească în luptă”⁷⁹.

Iancu Flondor s-a retras din nou la Storojineț, menținând atitudinea rezervată până în preajma evenimentelor legate de declanșarea Primului război mondial, mulțumindu-se, în toată această perioadă, cu postura de sfătuitor al oamenilor politici români din Bucovina și sprijinitor al mitropolitului Vladimir de Repta, în chestiunile privitoare la păstrarea caracterului românesc al Mitropoliei Bucovinei⁸⁰.

Marea conflagrație mondială a oferit prilejul multor oameni politici să spere în realizarea unor idealuri sau obiective ce nu au putut fi realizate pe timp de pace. Flondor, conștient de faptul că destinul Bucovinei va fi negociat de guvernul român cu Marile Puteri, a încercat să determine o poziție favorabilă prin trimiterea la București a unor memorii conținând argumente în favoarea alipirii provinciei la Vechiul Regat. Ca un adevărat lider al bucovinenilor, conștientizând responsabilitatea ce apăsa umerii săi și speranțele pe care și le puneau în el românii din provincie, Iancu Flondor nu a încercat să caute un loc „liniștit” pentru a aștepta sfârșitul conflagrației, departe de teatrul de război și de toate consecințele sale nefaste. Dimpotrivă, atunci când i s-a oferit ocazia, a respins-o cu demnitate. Spre exemplu, în mai 1915 preotul Atanasie Gherman, unul dintre liderii Partidului Național Român și al Partidului Social Creștin Român din Bucovina, editor al ziarului „Românul” (1908-1909)⁸¹, refugiat în Vechiul Regat, a trimis o scrisoare confidențială fostului său șef politic, anunțându-l că România este pregătită de război și că, după informațiile sale, ea va intra în scurt timp în război împotriva Austro-Ungariei. Pentru a-l salva de eventuale represalii din partea autorităților austriece, acesta îl sfătuiă să se refugieze imediat în regat⁸². Răspunsul lui Iancu Flondor, transmis prin intermediul lui Nicolae Tcaciuc-Albu, a fost: „Nu știu încă ce voi face. Părintele Gherman ține la mine și-i sunt îndatorat, dar eu mai am și alte informații. Mai am și răspunsuri nu numai față de mine și de familia mea. Eu stau în văzul tuturor. Ceea ce fac are repercusiuni în multe direcții. De aceea nu pot face ce mi-ar plăcea sau ar fi interesul meu imediat și personal. Trebuie să mă gândesc și la alții ... și la viitor”⁸³.

* Iancu Flondor a fost implicat într-o afacere dubioasă de exploatare a lemnului din pădurile Fondului Religionar Ortodox, soldată cu un foarte mare deficit care nu putea fi acoperit.

** Certuri.

În timpul războiului, Iancu Flondor și-a pierdut, în urma unui incendiu, conacul și întregul utilaj agricol viu și mort. El a intervenit pe lângă comandantul rus, generalul Brussilov, în interesul populației bucovinene, lipsită de hrana necesară și de posibilitatea de a se aproviziona și mereu amenințată cu deportări și cu rechiziții vexatorii⁸⁴. În consecință, în anul 1917 Iancu Flondor era să fie arestat de guvernul austriac pentru înaltă trădare și a scăpat cu viață numai datorită intervenției parlamentarilor români din Viena.

A fost din nou chemat să se pună în fruntea românilor în toamna anului 1918⁸⁵. Asumându-și nobila misiune, Iancu Flondor declara în ziua de 27 octombrie 1918: „Sunt gata să jertfesc totul pentru înfăptuirea voinței poporului român din Bucovina”⁸⁶. După realizarea Unirii, în cadrul căreia meritele sale rămân incontestabile, Iancu Flondor a condus Bucovina pentru o scurtă perioadă, așezând bazele administrației românești în provincie⁸⁷: a introdus limba română în învățământ, administrație, justiție etc.; a angajat funcționari din rândul autohtonilor; a militat pentru recuperarea depozitelor din băncile austriece; a sprijinit presa românească; a promovat democratizarea vieții publice și a pledat în favoarea intereselor țăranilor în cadrul elaborării proiectului de reformă agrară ș. a. El a formulat și unele idei originale, care n-au avut însă șansa să fie materializate. Spre exemplu, în anul 1919, când se dezbătea intens problema organizării administrative a statului român, gruparea lui Iancu Flondor a propus, la 24 aprilie 1919, prin *Programul românilor bucovineni*, să se înființeze în „nordul țării, dincoace de Carpați, un centru propriu administrativ”. Această regiune urma să cuprindă Bucovina, ținutul Hotinului și o parte a Vechiului Regat. „Înființarea lui ar schimba repede fizionomia etnică din această parte, garantând siguranța și contribuind la înflorirea statului”⁸⁸.

Alt principiu – pe care fie l-au ignorat, fie l-au plasat în plan secund succesorii săi la cârma administrației bucovinene – a constat în prevenirea nemulțumirilor populației și în asigurarea unei integrări profunde, dar fără tensiuni, în cadrul României Mari. Din această perspectivă, omul politic a urmărit o abordare delicată a chestiunii minorităților. La 2 aprilie 1919, în raportul către regele Ferdinand, Iancu Flondor spunea: „În această situație mi-am zis că pe lângă servirea credincioasă a cauzei comune a neamului – trebuie să evit tot ce s-ar resimți de populația neromânească ca o nedreptate (...) prin măsuri pripite și nechibzuite și toate urmările lor s-ar compromite poate ireparabil cauza bună a neamului, precum s-a întâmplat în Basarabia, bântuită și azi de adânci nemulțumiri dăunătoare idealului național”⁸⁹.

Iancu Flondor a demisionat din guvernul României, după cum însuși a declarat, „atunci când ar fi trebuit să facă jertfe de cinste”, în fața „afacerilor veroase” pe care unii din colegii săi din guvern le făceau în defavoarea Bucovinei și bucovinenilor⁹⁰. Retragera lui Iancu Flondor din viața politică, scria ulterior Simion Mehedinți, „e un fapt prea caracteristic, ca să nu fie relevat pentru înțelegerea concepției ce a prezidat la organizarea statului nostru după unire. Cazul Flondor lămurește pentru ce oameni ca Gore, Stroescu și mulți alții s-au dat la o parte”⁹¹.

Retras la Storojineț, el a urmărit îndeaproape evenimentele politice din România, menținând relații strânse cu reprezentanții partidelor aflate în opoziție față de PNL. Îl dorea inima de pe urma veștilor primite din capitală sau din diverse păți ale țării în legătură cu scandalurile politice, abuzurile guvernanților și luptele fratricide. Astfel, în martie 1923, Iancu Flondor îi scria lui Iuliu Maniu: „Tot timpul am urmărit cu cel mai viu interes acțiunea Dumneavoastră politică în vederea restabilirii dreptății și a legalității vieții politice din România întregită fiind și eu convins că **viitorul țării și nației noastre este strâns legat de drept și legalitate**, și că visul secular al unei României întregite, prospere și puternice nu este realizabil decât numai pe această cale (subl. Șt. P.)”⁹².

Inima acestui mare bucovinean a încetat să bată la 19 octombrie 1924. Statul român i-a organizat funeralii naționale, reprezentanții regelui și guvernului depunând coroane. Iancu Flondor este înmormântat în cripta familiei de la Storojineț. „A rămas astfel, și după moarte, scria Constantin Loghin, să fie strajă neadormită pământului, pentru care a luptat toată viața să rămână românească”⁹³.

Iancu Flondor a fost un lider politic cu o mare demnitate umană și un respect deosebit pentru principiile dreptății, legalității, echității. După realizarea idealului național Iancu Flondor

a rămas același idealist, persistând în credința sa privind moralitatea integrală în viața publică, în timp ce mulți dintre foștii și noii săi colegi disprețuiau orice norme ce împiedicau ascensiunea politică și înavuțirea personală. Precum în luptele politice el n-a cunoscut concesiunea, în viața publică el n-a cunoscut compromisul cu minciuna și cu moralitatea.

Iancu Flondor (1865-1924). Ein Leben im Dienste der Gerechtigkeit

Iancu von Flondor, Vertreter einer alten moldauischen Adelsfamilie, prägte wesentlich den Verlauf der politischen Ereignisse der letzten Jahrzehnte des 19. und der ersten zwei Jahrzehnte des 20. Jahrhunderts im kleinsten Kronland der damaligen österreichischen Reichshälfte der Monarchie. Als Exponent der „Jung Rumänen“-Bewegung, als Vizepräsident der Rumänischen National-Partei der Bukowina von 1898 bis 1900, als Vorsitzender der Rumänischen Volkspartei (1901-1904) und der Rumänischen Partei (1909-1910) und als Chef der Bukowiner Landesverwaltung (1918-1919) versuchte er seine politische Tätigkeit nach den Prinzipien der Gerechtigkeit und des Rechts durchzusetzen. In Situationen, in denen Personen oder Gruppen Kompromisse einforderten, die seinen gemachten Versprechungen an die Wähler widersprachen oder seinen ethischen Überzeugungen, zog es Iancu Flondor vor, sich aus dem aktiven politischen Leben zurück zu ziehen, so 1904-1908, 1910-1914 und 1919-1924.

NOTE:

¹ Grigore Nandriș, *Iancu Flondor (1865-1924)*, în *Unirea Bucovinei (27 octombrie 1918 – 27 octombrie 1933)*, Cernăuți, 1934, p. 28-35; Teofil Sauciuc-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina de sub președinția lui Iancu Flondor*, Cernăuți, Tipografia Universității, 1935; Constantin Loghin, *Iancu Flondor (1865-1924)*, în „Revista Bucovinei” (Cernăuți), II, 1943, noiembrie, nr. 11, p. 513-517; Nicolae Tcaciuc-Albu, *O amintire despre Iancu Flondor*, în „Revista Bucovinei”, II, 1943, noiembrie, nr. 11, p. 518-520; Constantin Loghin, *Iancu cav. de Flondor (1865-1924)*, 1944; *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, prefață, selecția materialelor și redacția volumului de Mihai Pînzaru-Bucovina, Chișinău, Editura Spafării, 1992, 96 p.

² Veronica Todoșciuc, *Gheorghe Hurmuzachi*, în „Țara Fagilor”, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, XII, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2003, p. 173.

³ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina, 1862-1914*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 2003, p. 78.

⁴ Arhiva de Stat a Regiunii Cernăuți, fond 1243, inv. 1, d. 2, f. 241-241v.

⁵ Mihai Iacobescu, *Noii stăpâni de moșie și patroni de biserică în Bucovina în ultima etapă a stăpânirii habsburgice (1862-1918)*, în „Țara Fagilor”, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, XII, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2003, p. 51.

⁶ Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2002, p. 148.

⁷ Ștefan Purici, *Problema autonomiei Bucovinei între anii 1775-1861*, în „Codrul Cosminului”, Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria *Istorie*, II, 1996, nr. 2, p. 232-233.

⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Bucovina Habsburgică de la anexare la Congresul de la Viena. Iosefinism și postiosefinism (1774-1815)*, Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 1998, p. 88.

⁹ Ștefan Purici, *Elitele sociale din Bucovina (sfârșitul secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Codrul Cosminului”, Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria *Istorie*, 2000-2001, nr. 6-7, p. 206.

¹⁰ *Ibidem*, p. 205.

¹¹ Pe larg, vezi: Mihai-Ștefan Ceaușu, *Vasile Balș, un iosefinist bucovinean*, „Suceava – Anuarul Muzeului Bucovinei”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 407–418.

¹² *Idem*, *Bucovina habsburgică ...*, p. 159.

¹³ *Ibidem*, p. 173.

- ¹⁴ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 147.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 156.
- ¹⁶ *Ibidem*, p. 160.
- ¹⁷ *Ibidem*, pp. 188, 194.
- ¹⁸ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 204.
- ¹⁹ Marian Olaru, *Iancu Flondor și mișcarea națională a românilor din Bucovina (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în „Codrul Cosminului”, Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria *Istorie*, 1999, nr. 5, p. 183.
- ²⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 309-314.
- ²¹ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 204.
- ²² Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Tipografia Eckhardt, 1899, p. 336; Erich Prokopowitsch, *Die rumänische Nationalbewegung in der Bukowina und der Daco-Romanismus*, Köln-Graz, Böhlau Verlag, 1965, S. 48; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 260-261; Олександр Добржанський, *Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст.*, Чернівці, Видавництво „Золоті литаври”, 1999, с. 211-216; Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina ...*, pp. 99-101, 149; Ioan Cocuz, *Partidele politice românești ...*, p. 201; Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică ...*, p. 314.
- ²³ Vezi „Gazeta Bucovinei”, I, 1891, nr. 1, 14 mai; nr. 2, 17 mai.
- ²⁴ Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina ...*, p. 100.
- ²⁵ I. Cocuz, *op. cit.*, p. 205; Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică ...*, p. 316.
- ²⁶ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 102.
- ²⁷ George Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Tipografia Liviu Albini, 1895, p. 254-258.
- ²⁸ Vezi Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 228-235.
- ²⁹ Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei, în slujba neamului românesc. Articole politice*, Ediție și studiu introductiv de Ioan Cocuz, Suceava, Editura „Bucovina viitoare”, 1998, p. 93.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 40; Marian Olaru, *op. cit.*, p. 105.
- ³¹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 330.
- ³² Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 232.
- ³³ Ioan V. Cocuz, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, în „Suceava”. Anuarul Muzeului județean, XVI, 1991, p. 40.
- ³⁴ *Organizarea Partidului Național Român*, în „Patria”, II, 1898, nr. 149, 5/17 iulie.
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ *Ibidem*.
- ³⁷ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 106.
- ³⁸ Valeriu Braniște, *În slujba Bucovinei*, p. 60.
- ³⁹ Teofil Săuciuc-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina*, p. 51-52.
- ⁴⁰ Marian Olaru, *Iancu Flondor și mișcarea națională ...*, p. 186.
- ⁴¹ Idem, *Două memorii reprezentative pentru situația social-politică a românilor bucovineni la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Analele Bucovinei”, II, 1995, nr. 1, p. 200.
- ⁴² Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 343.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 344.
- ⁴⁴ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina*, p. 278.
- ⁴⁵ Teofil Săuciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 56.
- ⁴⁶ Valeriu Braniște, *Correspondența, 1895-1901*, vol. II, Ediție îngrijită, note și comentarii de Valeriu Caliman și Gheorghe Iancu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 167.
- ⁴⁷ Mihai Iacobescu, *Bucovina*, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom II, *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 364; Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 286.
- ⁴⁸ Marian Olaru, *op. cit.*, p. 188.
- ⁴⁹ Florin Pintescu, *Viața politică românească în Bucovina: loialism, autonomism sau iredentism? (1900-1914)*, în „Codrul Cosminului”, Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria *Istorie*, 1996, nr. 2, p. 265.
- ⁵⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 346.

- ⁵¹ „Deșteptarea”, IX, 1901, 11 iulie.
- ⁵² „Deșteptarea”, IX, 1901, 22 august.
- ⁵³ Vezi A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică, 1809-1918. o istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, București, Editura ALLFA, 2000, pp. 148-153, 156-158, 169-175.
- ⁵⁴ „Deșteptarea”, IX, 1901, 6 aprilie.
- ⁵⁵ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 264.
- ⁵⁶ „Deșteptarea”, X, 1902, 23 ianuarie.
- ⁵⁷ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 300.
- ⁵⁸ Pentru detalii, vezi Marian Olaru, *Activitatea politică a lui Aurel Onciul, 1904-1918*, în „Analele Bucovinei”, II, 1995, nr. 2, p. 275-289; Idem, *Aurel Onciul și revista „Privitorul”*, în „Analele Bucovinei”, I, 1994, nr. 2, p. 281-289.
- ⁵⁹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 348.
- ⁶⁰ Pe larg, *Die Flondor-Affaire im Bukowinaer Landtage*, Czernowitz, 1903.
- ⁶¹ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 304.
- ⁶² Dieta a fost dizolvată la 3 iunie 1904, noi alegeri fiind programate pentru luna iulie.
- ⁶³ „Deșteptarea”, XII, 1904, 19 iunie.
- ⁶⁴ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 310.
- ⁶⁵ Apud Dumitru Covalciuc, *Iancu Flondor, adversar al onciulismului*, în „Țara Fagilor”, Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni, VII, Cernăuți – Târgu-Mureș, 1998, p. 25 (scrisoare adresată de Iancu Flondor lui Doxuța Hurmuzachi, la 3 iulie 1904, din Storojineț).
- ⁶⁶ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 336.
- ⁶⁷ *Ibidem*, p. 337.
- ⁶⁸ Idem, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, p. 58.
- ⁶⁹ Idem, *Partidele politice românești din Bucovina*, p. 338.
- ⁷⁰ Mihai-Ștefan Ceaușu, *op. cit.*, p. 371.
- ⁷¹ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 349.
- ⁷² Mihai Iacobescu, *op. cit.*, p. 364.
- ⁷³ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 358.
- ⁷⁴ Teofil Săuciuc-Săveanu, *Ideea națională a Partidului Român din Bucovina de sub președinția lui Iancu Flondor*, în *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, p. 57.
- ⁷⁵ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 358.
- ⁷⁶ Teofil Săuciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 63.
- ⁷⁷ Florin Pintescu, *op. cit.*, p. 268-269.
- ⁷⁸ Ioan Cocuz, *op. cit.*, p. 375.
- ⁷⁹ *Ibidem*, p. 376.
- ⁸⁰ Marian Olaru, *Mișcarea națională a românilor din Bucovina ...*, p. 166-167.
- ⁸¹ Ioan V. Cocuz, Matei Hulubei, *Presa românească în Bucovina (1809-1944)*, f. l., f. a., p. 61.
- ⁸² N. Tcaciuc-Albu, *O amintire despre Iancu Flondor*, în *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, p. 21.
- ⁸³ *Ibidem*, p. 22.
- ⁸⁴ Teofil Săuciuc-Săveanu, *op. cit.*, p. 66.
- ⁸⁵ Pentru detalii, vezi Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.
- ⁸⁶ Grigore Nandriș, *Iancu Flondor (1865-1924)*, în *Unirea Bucovinei (27 octombrie 1918 – 27 octombrie 1933)*, Cernăuți, 1934; apud *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, Chișinău, 1992, p. 13.
- ⁸⁷ Cf. Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, passim.
- ⁸⁸ „Bucovina”, I, 1919, 24 aprilie.
- ⁸⁹ Florin Pintescu, *Concepții politice la Iancu Flondor și Ion Nistor*, în „Codrul Cosminului”, *Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria Istorie*, 1995, nr. 1, p. 254.
- ⁹⁰ Mihai Pânzaru-Bucovina, *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, în *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, p. 32.
- ⁹¹ Grigore Nandriș, *op. cit.*, p. 14.
- ⁹² Gavril Irimescu, *Scrisori către și de la Iancu Flondor din anii 1918-1924 privind viața politică românească*, în „Codrul Cosminului”, *Analele științifice ale Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Seria Istorie*, 2000-2001, nr. 6-7, p. 401.
- ⁹³ Constantin Loghin, *Iancu Flondor (1865-1924)*, în „Revista Bucovinei” (Cernăuți), II, 1943, noiembrie, nr. 11; apud *Iancu Flondor – Eroul Bucovinei*, Chișinău, 1992, p. 19.